

Eredményeink alátámasztják, hogy a 20–49 éves várandósokhoz képest a fiatal életkor önmagában is erőteljes előrejelzője az alacsony társadalmi státusnak: a 20 év alatti várandós nők 34,9-szer nagyobb eséllyel hátrányos helyzetűek, mint az ennél idősebb várandósok (lásd *K3.2.1. ábra A* paneljének első sorát).

A parciális regressziós együtthatók – amelyek a bevont kovariánsok egymáshoz viszonyított fontossági sorrendjét mutatják – mégis azt jelzik, hogy az elemzésünkbe bevont kovariánsok közül az életkor relatív fontossága a legkisebb (0,06) (lásd *K3.2.1. ábra B* paneljének első sora), míg a foglalkoztatottsági helyzeté a legnagyobb (–0,29) abszolút értékben, ami arra utal, hogy a hátrányos társadalmi-gazdasági státusnak a munkaerőpiaci helyzet a legfontosabb előrejelzője.

Hivatkozások

- Humlum, M. K.–Kristoffersen, J. H. G.–Vejlin, R. (2017): *College admissions decisions, educational outcomes, and family formation*. Labour Economics, Vol. 48. 215–230. o.
- KSH (2022): *Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszületések*.
- MAKAY ZSUZSANNA (2019): *Fiatalkori gyermekvállalás Magyarországon*. Korfa Népesedési Hírlevél, 1. sz. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- PONGRÁCZ TIBORNÉ (1987): *Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései, 32. sz.
- SURI, K. B. (1994): *The Problem of Teenage Pregnancy: An Educational Imperative*. Journal of Multicultural Social Work, Vol. 3. No. 3. 35–48. o.
- SZABÓ LAURA–MAKAY ZSUZSANNA (2020): *20 év alatti várandósok: mennyire jellemző és mi befolyásolja a hátrányos helyzetet?* Demográfia, 63. évf. 2–3. sz. 229–258. o.
- WHO (2018): *Adolescent Pregnancy Fact Sheet*. World Health Organization.
- WORLD BANK (2020): *World Development Indicators. Adolescent fertility rate (births per 1,000 women ages 15-19)*.

K3.3. Az iskolalátogatási korhatár csökkentése – hatása a roma fiatalokra*

KÖLLŐ JÁNOS & SEBŐK ANNA

Írásunk alapjául szolgáló Köllő–Sebők (2023) tanulmány a 17 éves fiatalok oktatási részvételét vizsgálja a 2011-es népszámlálás és a 2016-os mikrocenzus adatai alapján. (A 17 évesek 2011-ben valamennyien iskolakötelesek voltak, 2016-ban egyikük sem volt az.) A jelen Közlekedésnek a korhatárcsökkentés következményeit adminisztratív adatok segítségével elemző 3.8. alfejezete rámutat, hogy az alacsonyabb társadalmi helyzetű családok gyermekeinek oktatási részvétele az átlagosnál nagyobb mértékben esett vissza, és körükben különféle kedvezőtlen következmények is gyakrabban fordultak elő. Eredményeiket a romákra vonatkozó számításokkal egészítjük ki, kiaknázva, hogy a cenzusok – az államigazgatási regiszterekkel szemben – tartalmaznak az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatokat.

Mint az *K3.3.1.* táblázat mutatja, 2011 és 2016 között mély szakadék nyílt a nem roma és a magu-

kat első- vagy másodszorban romának mondó fiatalok között. Előbbieknél kevesebb mint 4 százalékponttal, utóbbiaknál közel 20 százalékponttal csökkent az oktatásban részt vevő (vagy már végzett) 17 évesek számaránya. 2016-ban a nem romák 8 százaléka, a romák 42 százaléka nem járt iskolába ebben az életkorban. A foglalkoztatásuk növekedett ugyan, de a munkanélküliségük és az inaktivitásuk ennél is nagyobb mértékben nőtt.¹

A tanulmány három kérdést jár körül: a) A romák oktatási részvételi hátránya milyen mértékben függ össze az e szempontból kedvezőtlenebb egyéni és családi jellemzőikkel? b) Erősebb hatást gyakorolt-e a roma fiatalokra a munkanélküliségi esélyek 2011 és 2016 közötti változása? c) Vajon nem a gyengébb iskolai teljesítményük, illetve az ezt a korábbiaknál is kevésbé toleráló iskolai gyakorlat vezetett-e az aránytalan mértékű lemorzsolódásukhoz?

* A keretes írásban foglaltak részleteit lásd Köllő–Sebők (2023).

¹ Minden itt hivatkozott számítást elvégeztünk a fiúkra és a lányokra külön-külön is. Erre itt nem térünk ki.

K3.3.1. táblázat: A 17 évesek aktivitása 2011 és 2016 októberében^a

	Nem roma			Roma ^b		
	2011	2016	változás	2011	2016	változás
Végzett középiskolában	0,1	2,1	2,0	0,1	3,8	3,7
Iskolában tanul	97,5	91,6	-5,9	78,6	57,6	-21,0
Tanfolyamon tanul	0,8	1,1	0,3	4,2	1,9	-2,3
Végzett vagy tanul	98,4	94,8	-3,6	82,9	63,3	-19,6
Dolgozik ^c	0,1	1,3	1,2	0,5	9,5	9,0
Végzett, tanul, vagy dolgozik	98,5	96,1	-2,4	83,4	72,8	-10,6
Munkanélküli ^d	0,2	1,2	1,0	1,6	9,4	7,8
Inaktív	1,5	2,7	1,2	15,0	17,8	2,8
Nem dolgozik, nem tanul	1,7	3,9	2,2	16,6	27,2	10,6
Összesen (álló sorok)	100,0	100,0		100,0	100,0	
Megfigyelések száma	112 706	6 872		7 820	725	

^a 17 éves: a számlálás időpontjában betöltötte 17. életévét, de nem érte el a 18-adikat.

^b Roma, aki magát első- vagy másodsorban annak mondta.

^c A kérdezést megelőző héten legalább egy órányi jövedelemtermelő munkát végzett.

^d Nincs munkája, a kérdezést megelőző hónapban aktívan állást keresett.

Forrás: KSH 2011-es népszámlálás, 2016-os mikrocenzus.

a) A K3.3.2. táblázat alapján, a 17 éves romák 2011-ben 19, 2016-ban 33 százalékponttal kisebb arányban jártak iskolába.

K3.3.2. táblázat: A roma etnicitás becsült hatása a 17 éves kori iskolába járásra (százalékpont)

Regressziós modellek különféle kontrollváltozókkal	2011	2016
(1) Egyváltozós regresszió (csak egy roma kétértékű változó a jobb oldalon)	-19	-33
(2) + nem, az együttélő szülők száma, iskolázottsága és foglalkoztatása ^a	-12	-15
(3) + a napi életvitelt akadályozó fogyatékos-ság, gyermeknevelés, túlkorosság ^b	-7	-13
(4) + számlálókörzeti roma arány ^c	-6	-10

Minta: 17 éves, nincs középfokú végzettsége, családban él.

^a A legmagasabb végzettségű szülő végzettsége, a két szülő közül hány dolgozik, az egyedülálló szülő dolgozik-e.

^b Túlkoros: 17 évesen még nincs általános iskolai végzettsége

^c A számlálókörzeteket négy kategóriába soroltuk és az egyéni roma változóval interakcióban szerepeltettük.

Az együttélő szülők számára, iskolázottságára és foglalkoztatására kontrollált egyenletekben a romák hátránya 2011-ben 12, 2016-ban pedig 15 százalékosnak adódik, a nyers adatokban látott romlás tehát elsősorban nem az etnikai hovatartozással, hanem

² Ezek a számok a középfokú végzettséggel nem rendelkező, családban élő 17 évesekre vonatkoznak.

a társadalmi háttérrel összefüggő okokból következett be.² Az egyéni változók és a lakóhelyi (számlálókörzeti) roma népességarány bevonása tovább csökkenti az etnikai hovatartozás becsült hatását, amit végül is 4 illetve 7 százalékpontosnak mérünk.

b) Az adatok a középfokú képzettséggel nem rendelkező fiatalok (18–35 évesek) foglalkoztatási esélyének jelentős javulására utalnak 2011 és 2016 között, amennyiben a közmunkát a hivatalos statisztika szellemében foglalkoztatásnak tekintjük. Ha nem (a közmunkásokat a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően foglalkoztatáspolitikai programban részt vevő munkanélküliként számoljuk el), akkor a növekedés lényegesen szerényebb mértékű. Hogy végül is romlottak vagy javultak-e a munkaerőpiaci kilátásaik, az alapvetően attól függ, hogy mit gondolnak a közmunkáról mint megélhetési forrásról. A várankozásunk azonban nem csak emiatt bizonytalan: az is nyitott kérdés, hogyan reagálnak a családok a munkaerőpiaci változásokra: vajon egy esetleges javulás az iskola korai elhagyására ösztönöz, vagy éppen ellenkezőleg, a maradásra, ha egyidejűleg a szülői generáció állaskilátásai is javulnak és a családnak kevésbé van szüksége a kamaszkorú gyermek keresetére. E kérdéseket nyitva hagyva megvizsgáltuk, hogy a középiskolát nem végzett fiatalok és idősebbek (36–55 évesek) járási szintű, a közmunkával illetve anélkül számított foglalkoztatási mutatóinak öt éves változása hogyan hatott a romák és nem romák oktatási részvételére 2016-ban. A piaci foglalkoztatás esetében semmilyen összefüggést nem tudtunk kimu-

tatni. A reform után kialakult etnikai rés valamivel szűkebb volt ott, ahol az idősebb romák közmunkával együtt számított állásalkilatásai az átlagosnál nagyobb mértékben javultak.

c) A harmadik kérdést nem tudjuk közvetlenül vizsgálni, mert nincs olyan adatbázis, amely egyidejűleg tartalmazna adatokat a reform utáni, 17 éves kori iskolába járásról, az etnikai hovatartozásról és a korábbi kompetenciateszt eredményeiről. Ezért kerülő utat választunk, amely az alábbi lépésekben halad. Elsőként az Admin3 adatbázis (Sebők, 2019) felhasználásával megbecsültük, hogyan függött össze a 17 éves kori iskolába járás az adott személyek 8. osztályos kompetenciatesztjeinek eredményeivel és a legfontosabb családi háttérváltozóikkal. Ebben az adatbázisban az etnikai hovatartozás nem ismert.³ Ennek pótlására, négy kérdőíves felvételre támaszkodva kiszámoltuk, hogy a roma és nem roma fiúk és lányok átlagosan milyen eredményeket értek el a vizsgált kompetenciaméréseken matematikából és szövegértésből, majd a mikrocenzusból előállítottuk a 14–15 éves, nagyrészt nyolcadikos romák és nem romák megoszlását azon alapvető családi háttérváltozók szerint, amelyek az első lépésben becsült függvényben szerepeltek. Ezeket az adatokat visszahelyettesítettük az iskolalátogatási egyenletbe.

Eredményeink szerint két azonos családi háttérrel rendelkező fiatal között 2,6–4,2 százalékpontos 17 éves kori iskolába járási esélykülönbséget valószínűsített, ha egyikük a nem romákra, másikuk a romákra jellemző teszteredményt ért el nyolcadikos korában. (A konkrét érték függ a nemtől és hogy a teszteredményeket melyik adatfelvételtől merítjük). Ezeket a számokat a *K3.3.2. táblázat* 2. sorában található specifikációval lehet összevetni, amely 15 százalékra becsülte az etnikai hovatartozás hatását az iskolába járás valószínűségére azonos családi háttér esetén. Ebből az a következtetés adódik, hogy ha a mikrocenzusban figyelembe lehetett volna venni a teszteredményeket, az a meg nem

³ A becsléshez (instrumentumként) szükségünk volt a 6. osztályos kompetenciateszt eredményeire, melyek csak a 2016-ban 17 évesekre álltak rendelkezésre. Ezért a fenti számítások csak erre az évre készültek el.

magyarázott etnikai részt nagyjából egynegyedével-egyötödével tovább csökkentette volna.

Az iskolalátogatási korhatár leszállítását követően tehát alapvetően a társadalmi háttér szerinti szelekció/önszelekció változott: főként az alacsony iskolázottságú, munkanélküli családok gyermekei buktak vagy léptek ki az oktatásból. Ehhez adódott a gyengébb iskolai teljesítmény hatása. A „tisza” etnikai rés ehhez képest kicsi volt, és érdemben nem változott.

Adatok hiányában nem tudjuk megvizsgálni, hogy miből adódik a roma–nem roma iskolába járási különbségnek az alapvető családi háttérváltozókkal és teszteredményekkel nem magyarázott, viszonylag kis része (nagyjából egynegyede). Ebben szerepet játszhat az iskolai szegregáció, az iskolázás és a bejárás anyagi terhe, a gyakoribb hiányzás, a dokumentált, de kellően még meg nem értett tendencia, hogy a roma tanulók azonos családi háttér, iskolai teljesítmény és továbbtanulási ambíciók mellett is kisebb valószínűséggel végeznek, teszik le az érettségit (Kézdi, 2021), az osztálytársak elengedő magatartásában vagy a tanárok osztályozási gyakorlatában megnyilvánuló diszkrimináció (Hajdu és szerzőtársai, 2018, Kisfalusi, 2018, Kisfalusi és szerzőtársai, 2021), valamint a biztatás és a dicséret gyakori hiánya, amit bőségesen rendelkezésre álló eseti megfigyelésekből ismerünk.

Hivatkozások

- HAJDU TAMÁS–KERTESI GABOR–KÉZDI GÁBOR (2018): *Inter-Ethnic Friendship and Hostility Between Roma and non-Roma Students in Hungary: The Role of Exposure and Academic Achievement*. The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy.
- KÉZDI GÁBOR (2021): *A magyarországi roma fiatalok leértékelésének esélyeiről*, Megjelent: *Köllő János* (szerk.): Kertesi 70. 17–30. o.
- KISFALUSI DOROTTYA (2018): *Bullies and victims in primary schools. Intersections*. East European Journal of Society and Politics, Vol. 4. No. 1. 133–158. o.
- KISFALUSI DOROTTYA–JANKY BÉLA–TAKÁCS KÁROLY (2021): *Grading in Hungarian Primary Schools: Mechanisms of Ethnic Discrimination against Roma Students*. European Sociological Review, Vol. 37. No. 6. 899–917. o.
- KÖLLŐ JÁNOS–SEBŐK ANNA (2023): *The Aftermaths of Lowering the School Leaving Age – Effects on Roma Youth*. KRTRK-KTI WP, No. 31. (Megjelenés alatt.)
- SEBŐK ANNA (2019): *A KRTRK Adatbank Kapcsolt Államigazgatási Paneladatbázisa*. Közgazdasági Szemle, 66. évf. No. 11. 1230–1236. o.